

ФЕНОМЕН ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЗМІСТ І РИЗИКИ

Гуца І.О., к.е.н.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті розглядаються проблеми у систематизації та узагальненні основних думок вчених, обґрунтуванні визнання глобалізаційних чинників практично-політичною умовою кваліфікованого вибору, формулювання цілей і стратегій розвитку економіки сучасної України, механізми пом'якшення впливу світової кризи та інструментарію виходу на нову якість розв'язання господарських проблем.

The problems in organizing and summarizing the main ideas of scientists, justifying the recognition of globalization and political factors practically qualified by choice, formulation of objectives and strategies of economic development of modern Ukraine, mechanisms mitigate the global crisis and means of entering the new quality of solving economic problems.

Постановка проблеми. Реальністю сучасного планетарного простору є глобалізація. Впливаючи на суспільства, держави і людину, вона набуває ореолу втаємниченості, турбує громадянина невизначеністю майбуття, порушенням стабільності, передчуттям загубитися на узбіччі. Дослідження глобалізації уможливорює зрозуміти чинники успішності тих країн світу, які знайшли оптимальні форми трансформації й адаптації новітніх досягнень до своїх цивілізаційних основ. Їх досвід актуальний для України, де зросло усвідомлення згубності механічного перенесення неоліберальних принципів господарювання без урахування національної специфіки. Практичний сенс вбачається у подоланні спрощеного бачення глобалізації як сприйняття американських стандартів.

Сучасний світ набуває вигляду нової структурної системи, де кожний компонент (у т.ч. Україна) має функціонувати згідно власних ціннісних і мотиваційних підвалин. Саме цей фактор, а не американські стандарти, визначає цілісність світової системи. Тому усвідомлення народом України своєї цивілізаційної ідентичності й місця у глобальній макросистемі висувається чинником виживання людства ХХІ ст. Все це вмотивовує і актуалізує вивчення глобалізації з метою адекватної особистісної поведінки і професійної реакції на її виклики у виробничих, соціокультурних, суспільно-політичних практиках сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідним світовим центром інтелектуальної думки у галузі глобалістики являється Гарвардський університет (США) з іменами визначних професіоналів його політекономічної школи М.Кастельса, П.Ратленда, С.Хантингтона, Дж. Гельбрейта та інші. Серед них І.Валлерстайн у монографії «Кінець знайомого світу» (2003) обґрунтовує, що «звичний світ першої глобальної капіталістичної світ – економіки зникає», а вже у новітній публікації формулює роздуми щодо перспектив цього світу [1, С. 91-94]. Авторитетними є також дослідник Ульріх Бек – автор монографії «Що таке глобалізація?» (2001) та італійський мислитель Альберто Мартинеллі з новітньою статтею [7, С. 5-15], де визначені напрями

модернізації глобалізації. Широкий спектр підходів демонструє російська школа глобалістики, де світового визнання здобули праці О.С. Панаріна, О.Т. Богомолова, В.Л. Іноземцева, М.Г. Делягіна, М.А. Чешкова та інших. Цінною для нашого дослідження є інтерпретація геоелектроніки у роботах Е.Г. Кочетова [6, с. 645-649].

Проблеми глобалізації досліджуються українськими науковцями І.М. Василенко, В.М. Лукашевичем, С.А. Удовиком, М.А. Шевельовим та ін. Економічні трансформації в Україні проаналізовані у монографіях С.І. Соколенка, Д.Г. Лук'яненка, О.Г. Білоруса [2]. Знаковою подією стала поява 2009 р фундаментального видання за редакцією академіка НАН України Ю.М. Пахомова і доктора філософських наук Ю.В. Павленка [10]. Приведені в огляді дослідження разом з актуальними публікаціями у науковій періодиці склали основу джерельної бази пропонованої розвідки.

Постановка проблеми. За мету були поставлені проблеми у систематизації та узагальненні основних думок вчених, обґрунтуванні визнання глобалізаційних чинників практично-політичною умовою кваліфікованого вибору і формулювання цілей і стратегій розвитку економіки сучасної України, пошуках механізмів пом'якшення впливу світової кризи та інструментарію виходу на нову якість розв'язання господарських проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Увага вчених до багатоаспектного феномену глобалізації обумовила розмаїття її визначень, більшість яких відображають економічний підхід з ключовим терміном «взаємозалежність», що передбачає взаємозв'язок і взаємовразливість регіонів, країн, суспільств, капіталів, послуг, інформації, людських ресурсів [5, с. 106].

Довготривалий процес якісних змін в організації економічного співжиття країн світу пройшов три етапи:

- 1) від сер. ХІХ ст. – інтернаціоналізація як розвиток транспортних потоків;
- 2) після Другої світової війни – транснаціоналізація як спрямування інвестицій до зарубіжних країн; 3) від сер. 1980-х – глобалізація як розвиток глобальних мереж виробництва, фінансів та інформації [4, с. 8].

Досягнувши вищої стадії взаємодії національних економік на світовому ринку, глобалізація характеризується інформаційною революцією, прискоренням обігу торгового, промислового і фінансового капіталів, мегаполісами, кіберпростором, діаспорами, тощо – ознаками, які поглиблюють інтеграційний процес, появою нового типу глобальної фірми – мережевого підприємства, технологічним каркасом якого став Інтернет.

Все це уможливило створення у структурах економік провідних країн ресурсу інтелектуальних виробничих сил і значного обсягу нематеріального багатства, знизило вартість товарів і послуг, вдосконалило побут [8, с. 36]. Універсалізація господарське життя надала глобалізації «статусу геоелектронічного підмурку трансформації усього сучасного світу як цілісності» [6, с. 656-659].

Досягнення глобалізацією зрілості синхронізувалося зі вступом країн світового авангарду до початкової фази постіндустріалізму, що іншим краї-

нам не вдалося [9, с. 35]. Така нерівномірність спричиняє ризики у вигляді асиметричності й дисбалансів розвитку і, як наслідок, прояви антиглобалізму, тероризму тощо. Ризики обумовлені устроєм сучасного економічного порядку, у якому домінує транснаціональний капітал і підпорядковані йому міжнародні економічні відносини з обмеженим впливом політичних лідерів.

Підмуток порядку формують ТНК, Міжнародний банк і ВТО, як уособлення країн «золотого мільярду». Наприкінці 1980-х вони склали проект економічної політики по відношенню до незахідних країн під назвою «Вашингтонський консенсус», до основ якого закладалася заміна кейнсіанської моделі державного регулювання (лібералізм 1930-1970-х рр.) моделлю неоліберального монетаризму. Спрямовувалася ця політика на підтримку у незахідних країнах великого бізнесу шляхом масштабного кредитування, зняття обмежень на рух капіталів, лібералізацію глобального ринку капітальних активів, що максимально відкривало національні ринки для проникнення на них транснаціонального капіталу. Її реалізація уможлиблювала прискорення перерозподілу світового багатства в інтересах ТНК і країн «золотого мільярду», чому сприяли рекомендації МВФ для реформування планетарного економічного простору [3, с. 27].

До реформування своїх економік за рецептами МВФ вдалися уряди країн Східної Азії, Латинської Америки, Східної Європи, що спричинило фінансову кризу 1997-1999 рр. у азійському регіоні, хвиля якої дістала США та інші країни світу. Серед останніх була й Україна 1990-х, яка на старті реформ відносилася до сімки «найрозвинутіших країн світу»: за розміром ВВП на душу населення – як у Франції, за кількістю винаходів – на рівні США, у структурі економіки значною була частка наукоємних виробництв. Разом з природними умовами, ресурсами і землею це складало об'єктивні підстави швидкого успіху.

Але протягом 15 років псевдореформ цілі галузі промисловості опинилися в руках іноземного капіталу, предметом експорту стали сировина й інтелектуальний продукт, а імпорту – споживчі товари, до західних банків та офшорів виведено від 40 до 200 млрд. доларів. Деструктивний результат впровадження рецептів МВФ обумовив руйнацію соціальної сфери і падіння рівня життя [2, с. 607].

Нав'язуючи суспільній свідомості народів країн-клієнтів свої «рецепти» і володіючи мистецтвом маніпуляції, емісари МВФ, як підкреслює академік НАН України Ю.М. Пахомов, «добре знали, що маси розуміють мову почуттів і вірувань, а не мову аргументів і доказів. Душа народу проста і не сприймає половинчастості, а визнає тільки любов і ненависть, правду і брехню» [10, с. 20]. Цей позаекономічний чинник виявився вагомим для сприйняття народами і урядами незахідних країн рецептів МВФ.

Підсумком Вашингтонського консенсусу стало усунення національних держав від регулювання своїх економік та посилення в них криміналізації. Президент Всесвітньої соціологічної асоціації (1998-2002 рр.) А.Мартинеллі слушно зауважує: «...вашингтонський консенсус у наш час ... ризикує реалі-

зувати для всього світу ідеологічний план політичної і військової наддержави – міжнародний комунізм та СРСР у недалекому минулому» [7, с. 9].

Все це висвітлює суперечливість глобалізації, у якій поряд з інтеграцією закладена тенденція розпаду. Неоліберальна модель уможливила високорозвинутим країнам зберегти панівні позиції, а їх спроба перерозподілити господарські ресурси на користь світової периферії не вдалася.

Причини вочевидься у дерегулюванні економічної діяльності транснаціоналізацією, що означає поширення виробництв, фінансів, торгівлі, банківської діяльності, культури, ЗМІ, тощо за межі національних держав. Процес здійснювався материнськими ТНК через їх чисельні філії та дочірні фірми, які охопили планетарний простір рекламними та іншими мережевими структурами. Їх могутності сприяла витончена конкуренція.

Ключовим ланцюгом економічних змін став корпоративний капітал як продукт глобального ринку, де панує не покупець, а транснаціональний суб'єкт. Саме він нав'язує ринку свої потреби і свідомо маніпулює іншими учасниками, які перетворюються у його клієнтів. Це збочує вільну конкуренцію і формує «ринковий тоталітаризм» [10, с. 18], як механізм уярмлення влади ринку, капіталу, корпоративних структур. Так під личиною «вільної конкуренції» приховується гегемонія капіталу, уособлена в ТНК, яка замість реального конкурентного середовища для розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу створює лише його видимість.

Обмежений вплив національних урядів на соціальні, інформаційні, культурні, фінансові та інші сфери у своїх країнах перехоплюються не тільки ТНК, структурами громадянського суспільства та іншими неформальними організаціями, а й злочинними угрупованнями. Все це суперечить загальнолюдському бажанню безпеки, що передбачає біорозмаїття, боротьбу з геноцидом, наркотиками, піратством, тероризмом, бідністю, рабством, примітивізацією культури, епідеміями тощо.

Наслідки глобалізації стурбували громадянство протестантського Заходу, де поширюється рух антиглобалістів, сенсом якого є боротьба за якість життя. Жителі світової периферії, як і України, участі у цьому русі майже (або зовсім) не приймають, що обумовлено низьким рівнем їх громадянськості, спричиненим бідністю населення. Сенсом буття їх є боротьба не за якість і повноцінність життя, а за фізичне виживання. Повсякденні клопоти від низької зарплати чи її затримки, загроз втрати робочого місця, інших негараздів постійно загрожують таким людям опинитися у маргінальному стані. Все це унеможливорює набуття громадянських рис, активності у самоорганізації і протистоянні глобалізму.

Висновки. Дослідження засвідчило, що людство на сучасному етапі знаходиться у взаємопов'язаному глобальному світі, але глобальне суспільство ще не склалося. Література з глобалізації дає багато теоретичних аргументів і емпіричних даних, але досліджень глобалізації сфер економіки, техніки, соціального життя більше ніж сфер культури і політики.

Єдина економічна система світу формувалася кілька століть, але нинішній етап глобалізації інтенсифікував взаємозалежність завдяки інформаційним і комунікативним технологіям. Трансконтинентальні і трансрегіональні потоки і мережі дій, обмінів та інше суттєво впливають на прийняття рішень національними урядами, загострюють проблеми соціальної інтеграції суспільств. Глобалізаційний процес не прямолінійний і однобічний, розвивається з прискоренням і уповільненням, неоднаково у різних регіонах світу і різних сферах. Це обумовлює різні відгуки в інститутах, у індивідів і колективних суб'єктів, що спричиняє конфліктність, посилює етнічні та релігійні ідентичності.

Перспективи подальших розробок у даному напрямі вбачаються у дослідженні як економічних, так і позаекономічних факторів ризикових наслідків глобалізації. Визнання глобалізації як реальності вимагає виховання культури глобалізму, що передбачає антропологічну свідомість як визнання єдності людського розмаїття, громадянську свідомість як загальну відповідальність і солідарність, діалогічну свідомість як звернення до критичного розуму і взаєморозуміння, екологічну свідомість як визнання унікальності людського роду. Нарешті, думка мислителя сучасності Імануеля Валлерстайна про «нетривалість нинішньої світової економічної системи і залежність вибору нової від розмаїття дій» [1, С. 93-94], має стимулювати українську науку до нових пошуків.

Література:

1. Валлерстайн И. О современном кризисе // Социс, 2009. – №6. – С. 91 – 94.
2. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лука'ненко та ін. – К.: НАН, МОІН, КНЕУ, 2001. – 733 с.
3. Делягин М.Г. Мировой кризис. Общая теория глобализации. – М.: ИНФРА – М, 2003. – 473 с.
4. Дергачев В.А. Глобалистика: учеб. пособие /В.А. Дергачев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 303 с.
5. Дробот Г.А. Глобализация: понятие, этапы, противоречия // Социально-гуманитарные знания, 2008. – №2. – С. 105 – 127.
6. Кочетов Э.Г. Глобализация как геоэкономика, как мироздание нового ренессанса // Безопасность Евразии, 2003. – №3(13). – С. 645 – 669.
7. Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу?// Социс, 2009. – №1. – С. 5 – 15.
8. Мясникова Л. «Новая экономика» в пространстве постмодерна // Мировая экономика и международные отношения, 2001. – №12. – С. 30 – 41.
9. Синцеров Л.М. Длинные волны глобальной интеграции // Мировая экономика и международные отношения. 2000. – №5. – С. 32 – 43.
10. Цивілізаційна структура сучасного світу. У 3-х томах. Рос. мовою. Т І. Глобальні трансформації сучасності: Наукове видання / Ю.М. Пахомов, Ю.В. Павленко та ін. – К.: НАН, 2009. – 687 с.

Рецензент: д.е.н., професор Талавиця М.П.